

Балинська Ольга Михайлівна,
професор кафедри теорії та історії держави
і права, конституційного та міжнародного
права, проректор Львівського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ (ЯК ФОРМИ) ТА ЗМІСТУ (ЯК ФУНКЦІЇ) ПРАВА

Співвідношення тексту і змісту можна порівняти з філософським співвідношенням категорій форми і змісту. Одразу доречно зауважити, що у цьому контексті форму права слід розуміти не в юридичному значенні, коли вона співпадає з джерелом права, а в діалектичному значенні – як специфічний спосіб вираження сутності (змісту). Тож саме в такому значенні слід розуміти співвідношення тексту і змісту правової норми: текст права – це закодований зміст певної частини правової дійсності, а соціальний суб'єкт, який сприймає право – це інтерпретатор, який «декодує» (розшифровує) закладену в норми права інформацію.

Форма і зміст як співвідносні категорії діалектики, що перебувають в органічній єдності, відображають дві взаємозалежні, суперечливі сторони буття предмета, явища, процесу; у живій природі і суспільних явищах проявляються як єдність матерії (тіла) та функції (дії). Коли характеризується тіло в статистиці, в його просторових зв'язках, категорія «форма» виражається поняттями «структура», «будова», «організація» (спосіб зв'язку елементів змісту в його русі й розвитку). Зміст входить у форму як його об'єктивна основа (сутність), а форма демонструє зміст як його організація (представлення, презентація). Немає безформного змісту, як немає безформної речі. Форма не існує сама по собі. Вона позбавлена будь-якої цінності, якщо не є формою змісту.

Якщо говорити про код права у цьому контексті, то це буде поєднанням форми і змісту права, певною функцією інформації у праві, її семіотичною характеристикою. Причому взаємозалежність коду та його відповідника більш ніж очевидна. Адже код, відтворений словом, – це не просто окрема вербальна одиниця, «абстрагована категорія одних групи слів чи окремо взятих слів, які разом утворюють мовленнєвий продукт», що відтворюють щось із об'єктивної реальності; саме ця реальність, у якій проявляються слова, дає їм можливість реалізувати своє значення, «мовленнєве утворення, прив'язане до мовного вживання, у зв'язку з чим слово взагалі має узагальнююче значення й імплікує суспільні зв'язки» [3, с. 28].

Слово є знаком, що містить інформацію. Зазвичай цей знак має звукову, письмову або мисленнєву форму. Тобто слово у праві, як і в будь-якій іншій соціальній сфері, має декілька вимірів. Виділяють два такі виміри – віртуальний і фізичний. Абстрагуючись від цього, код у

праві є не тільки поєднанням віртуального (чуттєвого) аспекту з вербальним (усним і писемним), а й певним пеленгатором, засобом встановлення правильного напряму розуміння закладеного змісту в умовах варіативної, постійно змінної правової дійсності.

У цьому контексті дуже важливо не звести розуміння коду до семантично дещо негативно забарвлених понять, які іноді сприймають як супутні при аналізі знакових систем. Тут ідеться про поняття «кліше» – заявлений вираз [2, с. 434], «стереотип» – щось часто повторюване, звичне, трафаретне, шаблонне [2, с. 1193], «трафарет» – загальноприйнятий або визнаний зразок [2, с. 1263], «шаблон» – зразок, взятий для наслідування, банальність [2, с. 1387], «штамп» – зразок, що його сліпо наслідують [2, с. 1406], тощо. Хоча треба зауважити, що стереотипність, шаблонність і т. п., координують процеси мислення, скеровуючи їх у заданому напрямі (у випадку правовідносин – це позитивний аспект).

Сфера правовідносин власне вимагає чіткості й однозначності. Творча активність правового мислення полягає у створенні особливої мови як знакової системи, що служить засобом прояву думок, професійного спілкування правників, засобом передачі професійної (правової) інформації. Ця знакова система складається зі спеціальних юридичних термінів, що мають особливий правовий зміст, і називається мовою права або юридичною мовою. В межах цієї семантичної системи визначають дві семантичні категорії: висловлювання, імена (загальні, одиничні, абстрактні, конкретні) та юридичні терміни («право», «закон», «правопорушення», «злочин», «покарання» і т. д.), які мають специфічний зміст і предметно-галузеве значення [4, с. 13].

Усі юридичні терміни з точки зору семіотики є знаками, мовними виразами, що позначають певний правовий об'єкт і формують своєрідний феномен – метамову права як систему символів і знаків, які використовують для аналізу самої мови. Метарівень функціонує одночасно з іншими рівнями мови права – теоретичним (мова юридичних теорій, мова юридичних законів), емпіричним (прикладна мова, тобто мова правового аналізу, правозастосування, мова тлумачення та інше) й об'єктним рівнем (система знаків і символів природної і штучної (формалізованої) мови, що репрезентують і відображають реальні об'єкти (предмети, явища, процеси), які досліджують (пізнають) юристи у процесі правової діяльності) [5].

Сутність метатеорії мови права можна коротко охарактеризувати як методологію синтезу знань декількох теорій. В умовах співіснування численних конкурентних мовних теорій її вивчення стає актуальним. Роль метатеорії у синтезі знань про мову права можна порівняти, як вважає К. Тищенко, з роллю допоміжних побудов у геометричному доведенні: коли, геометри, щоби довести певну теорему, спочатку формулюють те, що дано, а потім проводять нові лінії, яких потребують для своїх міркувань [5, с. 34], наприклад, шукаючи зовнішній кут трикутника продовжують сторони, які утворюють цей кут. Так само і в

праві: спеціальна мова права, яка належить до сфери природної мови, може бути метамовою щодо формалізованої мови права (при використанні мови кодів, знаків дорожнього руху, мови програмування), мови логіки і математики у правовій діяльності, коли мова права розглядається як знаково-символічний засіб вказівки й аналізу використання формалізованої мови у правовому пізнанні.

Використання кодів у мові права виводить її на новий рівень, але не треба сприймати це як ускладнення її розуміння. «Метатеорію будують зовсім інакше, ніж формальні системи, у ній використовують звичайні змістовно-інтуїтивні міркування, її висновки мають бути інтуїтивно ясними. Метатеоретичні міркування виражають звичайною мовою» [5, с. 34]. Все це стосується і метатеорії мови права, у якій код є поєднанням змісту, що сукупно закладений суб'єктами соціокультурного, в тому числі соціонормативного простору. Тому можна говорити про код у праві як своєрідний метакод, що передбачає його проміжне становище, здатність до поєднання в собі змін, перетворень, реформацій і водночас вимог, потреб, норм правової дійсності. Це означає, що код у праві можна вивчати за допомогою інших культурних кодів (мовних, психологічних, філософських тощо), а також застосовувати для вивчення інших соціальних сфер.

Тому процес правотворення можна вважати кодуванням, а тлумачення права – декодуванням. Причому, оскільки інтерпретація права може бути не тільки вербальною, а й поведінковою (правосприймач демонструє своє сприйняття право-норм через правову поведінку – правослухняну або протиправну), то декодуванням права можна вважати всі форми реалізації права (виконання, використання, додержання і застосування).

Отже, семіотичний код права – це змістове осердя узагальненого відображення будови правової дійсності, системний опис змісту правової інформації без деталізації та конкретики, трафаретна формула для розуміння спеціалізованої мови права; своєрідна голографічна схема, що є основою подальшого правотворення. До того ж, код у праві можна вважати соціокультурним метакодом до вивчення інших соціальних сфер, а також засобом встановлення правильного напрямку розуміння, закладеного у право змісту в умовах варіативної, постійно змінюваної правової дійсності. Код у праві здатний створити сучасну стратегічну модель правового пізнання і розуміння, а отже, і правового регулювання дійсності. Йдеться про вироблення так званого соціально-генетичного коду права [1, с. 39].

Перспективи вивчення кодів права полягають у застосуванні до мови права теорії семіотики та семіології, які, зі свого боку, передбачають поєднання синтактики (розглядає способи поєднань знаків, що ведуть до формування текстів – форми), семантики (аналізує поняття, значення і смисл – зміст) і прагматики (займається відношеннями типу «людина – знак», реалізацією змісту через форму, «оформленням» змісту права).

Список використаних джерел

1. Балинська О.М. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Київ: Юніверс, 2001. 282 с.
4. Руснівський В. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наук. думка, 1988. 240 с.
5. Тищенко К. Метатеорія мовознавства. Київ: Основи, 2000. 350 с.

Бандура Олег Олександрович,

професор кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ, доктор філософських
наук, професор

СТРУКТУРА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА (ЗАГАЛЬНИЙ НАРИС)

Створенню філософії права передувало створення правового світогляду як системи найзагальніших поглядів на право. Правовий світогляд був створений через необхідність виживання людини у суспільстві в якому діє право. Основне питання правового світогляду: «Що таке право, його суть і основні риси?».

Філософію права було створено на шляхах пошуку теоретичного обґрунтування відповідей на питання правового світогляду. Філософія права – теоретичний правовий світогляд. Тією мірою, якою її аргументація має раціональний характер, її можна вважати наукою.

Філософія права була створена і розвивається спільними зусиллями філософів і правників.

Для філософів філософія права є складовою загальної філософії, а основне її питання – складовою основного питання загальної філософії як питання про відношення людини і світу; це питання про відношення правової людини (людини як правової істоти) і світу права.

Для правників філософія права є усвідомленням предмета їх професійної діяльності. Основним питанням філософії права з їх точки зору є питання «що є право, в чому його суть і основні риси?»

Передусім треба сказати про структуру і розвиток сфери права.

Структурний підхід до сфери права дозволяє виділити 2 основні складові: правову людину з її правосвідомістю, а також норми (та інститути) права і правові відносини, тобто правову реальність. Розвиток сфери філософії права зумовлений суперечністю між цими складовими. Цей розвиток відбувається таким чином. Суспільство як сукупна людина постійно розвивається і виникають нові проблеми, які потребують правового врегулювання. Тоді до правової реальності вносяться відповідні зміни. При цьому розвивається і права людина.